

**ОБ'ЄДНАНИЙ ІНСТИТУТ ЕКОНОМІКИ
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ**

БОРИСЕНКО Зоя Миколаївна

УДК 330.101.54; 338. 242. 2

**КОНКУРЕНТНА ПОЛІТИКА ДЕРЖАВИ
ЯК ФАКТОР РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ**

08.01.01 - економічна теорія

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора економічних наук

КИЇВ –2004

Дисертацією є монографія: „Конкурентна політика держави як фактор розвитку економіки України” (К., 2004 р.)

Робота виконана в Національній академії державного управління при Президентові України.

Науковий консультант - доктор наук з державного управління, професор **РОЗПУТЕНКО Іван Васильович**,
Національна академія державного управління при Президентові України, завідувач кафедру економічної політики, проректор-директор Інституту підвищення кваліфікації керівних кадрів Національної академії державного управління при Президентові України.

Офіційні опоненти : доктор економічних наук, професор **КІСТЕРСЬКИЙ Леонід Леонідович**,
Інститут міжнародного ділового співробітництва, директор інституту;

доктор економічних наук, професор **ЧЕРНЯК Володимир Кирилович**,
Верховна Рада України, народний депутат України, голова підкомітету з питань підприємництва, інвестиційної політики та антимонопольного законодавства Комітету з питань економічної політики, управління народним господарством, власності та інвестицій;

доктор економічних наук, професор **ШНИРКОВ Олександр Іванович**,
Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка, заступник директора інституту.

Провідна установа - Інститут економічного прогнозування НАН України, відділ економічної теорії, м. Київ.

Захист відбудеться 23 грудня 2004 р. о 14 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.150.02 в Об'єднаному інституті економіки НАН України за адресою: 01011, Київ, вул. Панаса Мирного, 26 .

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Об'єднаного інституту економіки НАН України за адресою: 01011, Київ, вул. Панаса Мирного, 26 . Автореферат розіслано 23 листопада 2004 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради
доктор економічних наук

О.В.Шубравська

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Конкурентна політика держави є принципово новим напрямом наукових досліджень. Становлення конкурентної політики було результатом практичних намірів швидко сформувати ринкове середовище в умовах монополізованої економіки, яку незалежна Україна отримала в спадщину. Тому одним з перших кроків на шляху перебудови економіки було створення системи державних органів захисту конкуренції та формування відповідної законодавчої бази. І лише в міру накопичення практичного досвіду цієї діяльності виникла необхідність її наукового узагальнення з метою розробки рекомендацій щодо удосконалення системи захисту конкуренції, яка склалася в Україні за часи ринкових перетворень.

Отже можна стверджувати, що зазначений напрям наукових досліджень поки що тільки формується. Він є новим не лише для України, а й для багатьох інших держав. Якщо у США конкурентне законодавство застосовується понад сто років, то у переважній більшості країн, зокрема постсоціалістичних, воно почало формуватися лише в останній чверті ХХ ст. Сьогодні це законодавство запроваджено майже у сотні країн, для більшості з яких проблема вивчення перших наслідків конкурентної політики держави є досить актуальною.

В Україні десятирічний досвід здійснення конкурентної політики держави виявив ряд гострих проблем. Їх дослідження та наукове узагальнення є нині одним з важливих завдань економічної науки. Окремі аспекти реалізації національної конкурентної політики відображені в наукових працях таких авторів, як Андрощук Г.О., Бажал Ю.М., Базилевич В.Д., Біла С.О., Бураковський І.В., Воротін В.Є., Гайворонський О.А., Геєць В.М., Гриценко А.А., Дахно І.І., Завада О.Л., Кваснюк Б.Є., Кілієвич О.І., Кістерський Л.Л., Корчак Н.М., Костусев О.О., Кужель О.В., Кузьменко Л.Г., Кузьмін Р.І., Кузьміна С.А., Мамутов В.К., Мочерний С.В., Нестеренко О.П., Осауленко О.Г., Пастернак–Таранущенко Г.А., Пирожков С.І., Розпутенко І.В., Саніахметова Н.О., Семенова Л.Н., Філіпенко А.С., Філюк Г.М., Черняк В.К., Шнирков О.І. та інших.

В Росії останнім часом з'явився цілий ряд наукових праць, які прямо чи опосередковано присвячені проблемі державного захисту конкуренції. Це, зокрема, роботи Азоєва Г.Л., Баришевої А.В., Богачова В.Н., Бокаревої Н.А., Владиславлева Д.Н., Єременко В.І., Жидкова О.А., Іванова Ю.В., Качаліна В.О., Каширіна В.В., Клейн Н.І., Книша М.І., Козиріна А.М., Коробова Ю.І., Парашука С.А., Пімашкова П.І., Л.Г.Раменського, Тотьева К.Ю., Фатхутдінова Р.А., Фонарьової Н.Є., Цапеліка В.Є., Циганова А.Г., Челєнкова А.П., Шепенко Р.А., Юданова А.Ю., Яковлева Л.І., Ячеїстової Н.І. та інших. Серед інших іноземних авторів, які вивчали питання конкуренції, слід відзначити Брю С.Л., Вільсона Дж., Гелбрейта Дж., Гелхорна Э., Гіла Чарлза В.Л., Кейнса Дж. М., Кернза В., Ковачича В.Є., Макконела К.Р., Міалья Д.С., Найта Ф., Ойкена В., Портера М.Э., Рікардо Д., Робинсон Дж., Росса Д., Сміта А., Стігліца Дж. Е., Тінбергена Я., Хайне П., Хайєка Ф.А., Чемберлена Э., Шерера Ф.М., Шумпетера Й. та інших.

Водночас значна частина питань державного захисту конкуренції все ще залишається не дослідженою. Деякі проблеми висвітлюються лише частково, в основному як ілюстрація фактичного стану застосування антимонопольного

законодавства. Усі вони потребують теоретичного осмислення. Гостро відчувається необхідність наукових праць, у яких би комплексно розглядались теоретичні і практичні проблеми реалізації конкурентної політики держави, а головне, обґрунтовувались шляхи її покращання з урахуванням економічних і політичних реалій України. Отже дослідження усіх зазначених питань є надзвичайно **актуальним**.

Метою дисертаційного дослідження є науково-теоретичне обґрунтування сутності та змісту *конкурентної політики держави*, вивчення її генезису, виявлення методологічних засад і проблем реалізації в умовах трансформаційної економіки України, а також розробка конкретних рекомендацій щодо удосконалення основних напрямів цієї політики.

Для досягнення поставленої мети вирішувалися такі **завдання**:

- на основі вивчення теорії конкуренції та теорії монополій розробити теоретичні основи конкурентної політики держави, визначити її поняття, суть, цілі та напрями;
- проаналізувати світовий досвід реалізації конкурентної політики держави, зокрема, вивчити досвід США, Канади, країн ЄС в питаннях захисту конкуренції та обмеження зловживань монополістів, на підставі чого обґрунтувати шляхи удосконалення відповідної вітчизняної практики;
- дослідити еволюцію законодавчих вимог щодо регулювання конкуренції в Україні та визначити напрями удосконалення конкурентного законодавства;
- охарактеризувати систему державних органів, які здійснюють вплив на реалізацію конкурентної політики та розробити пропозиції щодо удосконалення їх структури та повноважень;
- розглянути основні проблеми аналізу товарних ринків та визначення монопольного становища підприємців на ринку;
- визначити роль переліків монополістів у процедурі розслідування порушень та у процедурі антимонопольного регулювання, охарактеризувати загальний стан монополізму в Україні;
- на основі аналізу проблем здійснення контролю за економічною концентрацією суб'єктів господарювання та дослідження світових тенденцій злиттів і поглинань компаній обґрунтувати шляхи реформування практики контролю за цими процесами в Україні;
- з'ясувати загальні характеристики та тенденції припинення порушень конкурентного законодавства; вивчити теоретичні питання та практичні проблеми виявлення та припинення антиконкурентних узгоджених дій підприємців, зловживань монопольним становищем, антиконкурентних дій органів влади;
- вивчити законодавчі засади, передумови та проблеми реалізації державної політики захисту від недобросовісної конкуренції;
- проаналізувати дієвість та ефективність системи відповідальності за порушення конкурентного законодавства; визначити проблеми застосування штрафів, адміністративної та кримінальної відповідальності, а також згальні фінансові результати діяльності органів АМК по припиненню порушень;

- порівняти світовий досвід та вітчизняну практику державного регулювання природних монополій, дослідити проблеми становлення органів регулювання природних монополій в Україні;
- розробити пропозиції щодо удосконалення системи державного регулювання цін монополістів, дослідити еволюцію законодавчої бази з цих питань, а також проблеми розмежування повноважень державних органів при регулюванні цін.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, які виникають у процесі формування конкурентного середовища в трансформаційній економіці України. **Предметом** дослідження є комплекс теоретико-методологічних і практичних проблем реалізації державної політики щодо захисту конкуренції в Україні.

Теоретичну і методологічну основу дослідження становили фундаментальні положення загальної економічної теорії, теорії конкуренції, ринкової трансформації економічних систем, державного регулювання економіки, сучасні концепції теорії підприємництва та господарського права.

Основними *методами* дослідження були:

- системного підходу, абстрагування та ідеалізації – в дослідженні загально-теоретичних основ та закономірностей конкурентної політики держави в перехідній економіці;
- порівняння – в аналізі стану інституційних систем державного регулювання конкуренції, який здійснювався шляхом опрацювання результатів службових поїздок та безпосереднього ознайомлення з досвідом роботи конкурентних відомств США, Кореї, Великої Британії, Німеччини, Польщі, Бельгії, Нідерландів, Росії, Литви, Латвії та Естонії;
- історичного та логічного аналізу – для дослідження тенденцій генезису теорії державного регулювання конкуренції за період з кінця XIX ст. до теперішнього часу;
- економіко-статистичного аналізу – при вивченні офіційних статистичних матеріалів Держкомстату України, звітів Антимонопольного комітету України за 1994 – 2003 рр. з метою виявлення основних тенденцій та проблем практичної реалізації конкурентної політики держави в Україні;
- загальні методи аналізу й синтезу (індукція та дедукція), що використовуються у суспільних науках – для виявлення закономірностей та характерних рис принципово нових напрямів державного регулювання економіки, які недостатньо вивчені економічною наукою.

При підготовці дисертації значною мірою використано особистий практичний досвід розробки нормативних документів, аналізу товарних ринків, розгляду справ про порушення конкурентного законодавства, участі в нарадах та поїздок в регіони під час роботи на посаді першого заступника голови Антимонопольного комітету України, а також інформація з Інтернету.

Наукова новизна одержаних результатів визначається насамперед тим, що робота є першим комплексним науковим дослідженням теоретичних і практичних проблем реалізації *державної конкурентної політики* в трансформаційній економіці України, у якому з урахуванням світового досвіду розроблено цілісну методологічну концепцію формування та захисту конкурентного середовища.

Дисертантом вперше:

- розкрита суть діалектичної залежності ринкової сили підприємців від кількості конкурентів, кількості споживачів та їх можливостей домовлятися між собою в умовах існування різних типів ринків;
- уточнено та підтверджено дискусійну тезу про взаємозалежність монополізму і конкуренції в умовах глобалізації економіки;
- здійснено ретроспективний аналіз інституційної бази державного захисту конкуренції в Україні і запропоновано шляхи удосконалення структури та повноважень органів захисту конкуренції. Доведена доцільність триступеневої системи захисту конкуренції, коли один орган (економічний) досліджує порушення, другий (юридичний) приймає рішення, крім того створюються дорадчі органи, які здійснюють незалежну експертизу конкурентної політики з точки зору широких кіл громадськості;
- на основі аналізу змін повноважень та статусу Антимонопольного комітету України обґрунтована необхідність посилення цього статусу: для забезпечення дієвості колегіального органу запропоновано надати АМК такий статус, який нині має Рахункова палата;
- доведено, що наслідки демонополізації економіки України свідчать про недостатню спрямованість конкурентної політики на розвиток малого і середнього бізнесу та формування сприятливого інвестиційного режиму. Подальше створення конкурентного середовища повинно відбуватись переважно шляхом зняття адміністративних бар'єрів на шляху розвитку підприємництва;
- досліджено статус переліків монополістів та обґрунтована необхідність його законодавчого забезпечення;
- обґрунтовано необхідність створення системи обліку власників контрольних пакетів акцій стратегічних підприємств та суттєвого спрощення процедури контролю за економічною концентрацією;
- визначено напрями удосконалення процедури припинення порушень конкурентного законодавства. Зокрема, обґрунтована недоцільність надання уряду права на дозвіл концентрації та узгоджених дій підприємців всупереч забороні конкурентного органу; доведена необхідність скасування процедури надання попередньої згоди АМК на антиконкурентні узгоджені дії; обґрунтована необхідність більш жорстких адміністративних заходів впливу за порушення конкурентного законодавства органами влади;
- запропоновано обмежити можливість органів, які безпосередньо проводять розслідування, застосовувати санкції до порушників та передати таке право спеціальним судовим органам, а також звести до мінімуму можливість одноосібного прийняття рішень, які мають розглядатися колегіальними органами.

Удосконалено:

- визначення поняття „конкурентна політика держави”, систематизовано її основні напрями та окреслено місце в системі державного регулювання економіки

Дістали подальшого розвитку:

- аналіз особливостей систем захисту конкуренції в найбільш розвинених країнах та визначення можливостей їх застосування у вітчизняній практиці;

- дослідження стану та тенденцій монополізму в процесі розвитку економіки України;
- аналіз ступеня реалізації вимог Паризької конвенції про охорону промислової власності щодо недопущення та припинення на території України недобросовісної конкуренції;
- вивчення проблеми державного регулювання природних монополій в Україні в аспекті дослідження структури і повноважень органів регулювання цієї сфери та обґрунтування напрямів їх удосконалення;
- визначення ролі Антимонопольного комітету України в процедурі регулювання цін монополістів;
- обґрунтування необхідності формування загальної культури конкуренції, здійснення профілактичної роботи щодо попередження порушень конкурентного законодавства, широкої популяризації знань основ конкурентної політики.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що рекомендації автора знайшли впровадження, зокрема :

- при розробці проекту Програми діяльності Кабінету Міністрів України „Послідовність. Ефективність. Відповідальність”, затвердженої Постановою Кабінету Міністрів України від 12 березня 2004 р. № 321, а також при підготовці проекту Державної програми економічного та соціального розвитку України на 2005 рік, схваленої Постановою Кабінету Міністрів України від 13 вересня 2004 р. № 1199 (довідка Кабінету Міністрів України від 27.09.2004 р.);

- при формуванні проектів Законів України „Про захист економічної конкуренції”, „Про внесення змін до деяких Законів України з питань захисту економічної конкуренції”, Указу Президента України „Про Основні напрями конкурентної політики на 2002–2004 роки”, а також у практичній діяльності системи органів Антимонопольного комітету України по припиненню порушень законодавства про захист економічної конкуренції (лист АМК 01-29/01-6244 від 30.09.04.) ;

- у практичній діяльності Фонду державного майна України та при розробці стратегічних питань приватизації з урахуванням необхідності створення в Україні ефективного конкурентного середовища та недопущення формування нових монопольних утворень у процесі продажу державного майна. Зокрема, при розробці проектів Методики оцінки державного майна в процесі приватизації, Положення про холдингові компанії, ряду державних програм приватизації, у т.ч. програми приватизації на 2004-2006 рр. (довідка ФДМ №10-1-10341 від 28.07.2004 р.) ;

- у процесі практичного антимонопольного регулювання діяльності учасників фондового ринку та при розробці ряду методичних документів з питань корпоративного управління, державного регулювання діяльності реєстраторів цінних паперів та Національного депозитарію України. Зокрема, при розробці Програми розвитку фондового ринку України на 2001-2005 рр. (лист Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку №26/12739 від 01.10.2004 р.).

За результатами проведеного дослідження автором підготовлено перший в Україні підручник „Основи конкурентної політики” (К., 2004.-704с.), який

затверджено Міністерством освіти і науки як підручник для вищих навчальних закладів (лист Міністерства освіти і науки України 1/11-353 від 05.03.2004 р.).

Крім того розроблено програму навчальної дисципліни „Конкурентна політика держави”, яка пройшла апробацію у навчальному процесі Національної академії державного управління при Президентові України (лист від 28.09.2004 р. № 242-к), Університету економіки та права „КРОК” (лист №118 від 24.09.2004 р.), Національного університету „Києво-Могилянська академія” (лист № 01/854 від 11.08.2004 р.), Української академії зовнішньої торгівлі (лист № 26/01-1135 від 03.08.2004 р.) та Київського національного торговельно-економічного університету (лист №1707/50 від 27.09.2004 р.) Програма затверджена Науково-методичним центром вищої освіти Міністерства освіти і науки України та рекомендована для запровадження у навчальний процес для студентів економічних та юридичних спеціальностей (лист НМЦВО МОН №14-18-2-399 від 09.03.2004 р.)

Наукові висновки і рекомендації дисертанта надалі можуть бути використані при складанні навчальних планів, освітньо-професійних програм, викладанні курсів з економіки та права у вищих навчальних закладах, при написанні підручників та методичних посібників (довідка науково-методичного центру вищої освіти Міністерства освіти і науки України № 14/18-2-1957 від 18.08.2004 р.). Крім того вони можуть стати підґрунтям для подальших наукових досліджень проблем конкурентної політики.

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є самостійною науковою працею автора, результати якої в сукупності сприяють розв’язанню принципово нової наукової та важливої практичної проблеми – формування ефективної конкурентної політики держави.

Дисертант не має наукових праць опублікованих у співавторстві.

Апробація результатів дослідження. Основні теоретико-методологічні положення і висновки дисертаційного дослідження оприлюднено на міжнародних та українських науково-практичних конференціях, а також у багатьох публічних виступах автора на практичних семінарах, круглих столах, на радіо і телебаченні. Це, зокрема: „Теоретичні та практичні аспекти реалізації антимонопольної політики” (Київ, 1994); „Київська конференція з питань антимонопольної політики” (Київ, 1995); „Стан та перспективи розвитку фондового ринку” (Форос, 1998); „Фондовий ринок України’99: кон’юнктура, технології, стратегія” (Форос, 1999); „Регіональна конференція з питань конкурентної політики для країн СНД, Балтії, Центральної та Східної Європи” (Київ, 2000); „Круглий стіл Євразії з питань корпоративного управління” (Київ, 2000); „Інвестиції в Україні: джерела, інституції, інфраструктура” (Ялта, 2000); „Міжнародний семінар з питань впровадження конкурентного законодавства” (Київ, 2000); Друга міжнародна конференція „Розвиток демократії та демократична освіта в Україні” (Одеса, 2002); „Державне управління в умовах інтеграції України в Європейський союз” (Київ, 2002); „Ефективність державного управління в контексті глобалізації та євроінтеграції” (Київ, 2003); „Актуальні правові та економічні проблеми розвитку зовнішньоекономічних зв’язків” (Київ, 2003); „Досягнення Російської федерації у державному будівництві” (Київ, 2003); Корпоративне управління в Україні в сучасних умовах (Київ, 2004); „Розвиток суспільства” (Київ, 2004); Міжнародний

економічний форум „Теорія і практика розвитку корпоративного сектора економіки України в контексті цілей тисячоліття та світової глобалізації” (Київ, 2004); „Актуальні теоретико-методологічні та організаційно-практичні проблеми державного управління” (Київ, 2004); „Міжнародне економічне співробітництво України (Правові проблеми)” (Київ, 2004).

Публікації. Основні результати дисертаційного дослідження опубліковано у 2 індивідуальних монографіях (обсяг 8,98 та 20,01 обл.вид.арк.), 8 колективних монографіях, 16 статтях у наукових фахових журналах і збірниках наукових праць. Серед публікацій, що додатково відображують наукові результати роботи по темі дисертації, – підручник (47,87 обл.вид.арк), програма відповідного навчального курсу, 39 статей у інших наукових та загальнодержавних періодичних виданнях, а також матеріали 7 наукових конференцій.

Загалом за всі роки наукової діяльності автором опубліковано більше 120 наукових праць.

Структура та обсяг дисертації. Дисертаційна робота обсягом 346 сторінок складається із вступу, 7 розділів, висновків, списку використаних джерел. Обсяг основного тексту становить 324 сторінки, він містить 13 таблиць. Список використаних джерел налічує 241 найменування на 21 сторінці.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовано актуальність та новизну теми дослідження, стан її наукового опрацювання; сформульовано мету, завдання, об’єкт, предмет та основні методи дослідження, а також охарактеризовано наукову новизну одержаних результатів, їх практичне значення та результати апробації.

У першому розділі – „*Теоретико-методологічні основи конкурентної політики держави*” на основі ретроспективного системного аналізу наукової літератури, присвяченої вивченню основ теорії конкуренції та теорії монополій, уточнено поняття „конкуренція”, а також узагальнено види конкурентної поведінки залежно від типів ринків. З’ясовано, що ринкова влада, яка є головною ознакою монополіста, має зворотню залежність від кількості конкурентів і пряму залежність від кількості споживачів. Крім того вона значною мірою визначається організованістю продавців та покупців, їх спроможністю домовлятися і разом протидіяти контрагенту. Важливе значення також мають: диференціація продукту, бар’єри входження на ринок, структура витрат на виробництво, ступінь вертикальної інтеграції підприємств, ступінь диверсифікації виробництва у окремих суб’єктів ринку, можливість отримання інформації тощо. Розглянуто методи конкурентної боротьби, характерні для всіх типів ринків. Це, зокрема, цінова і нецінова, галузева і міжгалузева, добросовісна і недобросовісна конкуренція.

Дослідження характерних рис конкуренції приводить дисертанта до висновку, що її постійний тиск є об’єктивним явищем для ринкової економіки. Закон конкуренції виражає залежність між собою всіх учасників процесу виробництва і споживання товарів, їх постійну боротьбу, яка примушує товаровиробників удосконалювати процес виробництва, застосовувати досягнення НТП. У роботі розглянуто діалектичний взаємозв’язок конкуренції та моно-

полізму як полярних сторін одного і того ж процесу конкурентної боротьби. Досліджена еволюція відомчо-бюрократичного державного монополізму вітчизняної економіки. Доведено, що в умовах глобалізації, коли транснаціональні корпорації поступово монополізують світове господарство, об'єктивно відтворюються і умови конкуренції. Монополізація світових товарних ринків супроводжується демонополізацією національних ринків. Крім того відбувається демонополізація споживання. Населення має змогу переключити попит на все ширше коло товарів.

Отже, на відміну від авторів, які вважають, що в сучасних умовах конкуренції вже практично не існує, оскільки транснаціональні корпорації та інші монопольні утворення визначають основні напрями розвитку суспільного виробництва, дисертант доводить, що яких би масштабів не набрала глобалізація, об'єктивно завжди буде залишатися простір для дії конкурентних сил.

Грунтовний аналіз суті та практичних проявів конкуренції свідчить, що залежно від суспільно-економічних умов, у яких вона реалізується, її результати можуть мати як позитивні, так і негативні наслідки. З метою усунення та послаблення негативних наслідків конкурентної боротьби і посилення її позитивних результатів у розвинутих ринкових країнах та країнах перехідної економіки протягом декількох останніх десятиліть активно формується конкурентна політика держави, спрямована на створення сприятливих умов розвитку вільної конкуренції.

Дисертант приходить до висновку, що питання здійснення *конкурентної політики держави* поки що залишаються мало дослідженими в економічній теорії. Більшість авторів, як представники класичної політичної економії (Ф.Кене, У.Петті, Д.Рікардо, А.Сміт, Дж.Ст.Міл, Д.Рікардо) і неокласичної теорії (Є.Бем-Баверк, А.Маршал, К.Менгер, А.Пігу, П.Семюелсон,) так і теоретики інституціоналізму (Т.Веблен, Дж.Гелбрейт, У.Мітчел, Я.Тінберген), неолібералізму (Л.Ерхард, В.Ойкен, М.Фрідмен, Ф.Хайєк), марксизму та представники інших напрямів економічної теорії переважно розглядають загальнотеоретичні питання суті та основних характерних рис *самої конкуренції*, а також вивчають монопольну поведінку та конкурентну політику *окремих фірм*.

Так, визнаний теоретик питань конкуренції М.Портер основну свою увагу присвятив дослідженню конкурентних сил, які визначають стратегічну поведінку компаній на ринку та їх конкурентоспроможність, а також вивченню конкурентних переваг ряду країн. Дж.Робінсон, Е.Чемберлін, Е.Фелнер, І.Кірцнер та цілий ряд інших дослідників детально вивчають специфічні особливості таких форм конкурентної боротьби як монополістична конкуренція, олігополія тощо. Останнім часом багатьма науковцями широко досліджуються питання *конкурентоспроможності* як окремих фірм та галузей, так і регіонів та країн світу (Д.Аакер, Г.Азоєв, М.Книш, А.Литвинов, С.Светуцьков, Р.Фатхутдінов, А.Челенков, А.Юданов). Водночас вивчення теорії та практичних наслідків саме *конкурентної політики держави* залишається недостатньо дослідженою проблемою.

Більшість учених звертається до питань державного втручання у процеси конкурентної боротьби, розглядаючи значно ширшу проблему загального

державного втручання в економіку (Д.Веймер і Е.Вайнінг, О.Вільямсон, Р.Дорнбуш, А.Кан, Дж.Кейнс, К.Макконнел і С.Брю, К.Маркс, В.Ойкен, Д.Стіглер, Дж. Стігліц, Я.Тинберген, С.Фішер, М.Фрідмен, Ф.Хайек, Р.Шмалензі Й.Шумпетер та інші). Так, представник неолібералізму в економічній теорії Вальтер Ойкен, який предметно вивчав основи економічної політики держави, розробив ряд принципів забезпечення так званої політики конкурентного порядку. Але ці дослідження базувалися на реаліях світової економічної практики 40-50-х років минулого століття, коли ще не було достатнього досвіду застосування конкурентного законодавства у більшості країн.

Так само й інші автори, які намагалися обґрунтувати необхідність державного втручання у процеси конкурентної боротьби, свого часу ще не мали достатньої бази для теоретичного узагальнення, оскільки державний захист конкуренції у більшості країн почав формуватися лише в останній чверті ХХ століття. Раніше здійснені дослідження не враховують і особливостей сучасного стану глобалізованої світової економіки. Крім того слід брати до уваги, що конкурентна політика конкретної країни визначається особливостями її соціально-економічного розвитку, тобто конкретними умовами реалізації цієї політики. Певною мірою це ускладнює використання теоретичних узагальнень західних науковців для дослідження вітчизняної конкурентної політики.

Таким чином можна стверджувати, що внаслідок порівняно нетривалої практики застосування конкурентного законодавства в більшості країн світу теоретичне вивчення питань реалізації *конкурентної політики держави в сучасних умовах глобалізованого світового господарства* знаходиться лише на початковій стадії.

Дисертантом визначено поняття „конкурентна політика держави” як комплекс цілеспрямованих державних заходів, направлених на створення та захист конкурентного середовища, здійснення профілактики та безпосереднє припинення порушень конкурентного законодавства, сприяння розвитку добросовісної конкуренції на товарних ринках. Розглянуто основні напрями такої політики та її роль як складової частини економічної політики держави.

У другому розділі – „*Світовий досвід державного регулювання конкуренції*” вивчено досвід захисту конкуренції в окремих найбільш розвинених країнах. Поряд з дослідженням особливостей національного конкурентного законодавства США та Канади, значна увага приділена вивченню практичної діяльності впливових і незалежних органів захисту конкуренції, які вже досить давно сформовані у цих країнах. Проаналізований їх статус, повноваження, методи проведення розслідувань порушень антитрестівського законодавства. Особлива увага приділена вивченню структури американської судової системи та її ролі у розгляді справ з питань конкуренції.

Цікава особливість процедури розслідування і прийняття рішень конкурентними органами Канади – обов’язкове врахування фактору загальної ефективності, яка часто виявляється надто завищеною. Ця вимога сьогодні викликає серйозні дебати фахівців, які пропонують зняти вирішальне значення цього фактора при прийнятті рішень. Такий досвід є важливим, оскільки в Україні у процедуру розгляду справ щойно введена можливість надання Кабінетом

Міністрів України дозволів на узгоджені дії, якщо їх учасники доведуть, що позитивний ефект таких дій переважає негативні наслідки обмеження конкуренції.

Важливим для становлення вітчизняної практики захисту конкуренції є також вивчення успішної конкурентної політики, яку проводять країни Європейського Союзу. Вони мають спільне для всіх держав ЄС конкурентне законодавство, а крім того, кожна країна має відповідне національне законодавство. Порівняно недавно таке законодавство запровадили у себе держави Східної Європи та пострадянські країни. Таким чином на початок XXI століття антимонопольне законодавство було прийняте у майже 100 країнах. Їх досвід свідчить, що конкуренція, якщо її правильно спрямовувати, може активізувати економічну діяльність, сприяти підвищенню її соціально-економічної ефективності.

У роботі розглядається еволюція конкурентного законодавства ЄС та повноваження основних інституцій, які реалізують конкурентну політику на міжнародному та національному рівнях. Особлива увага приділена процедурі розгляду обмежувальних угод та узгоджених дій суб'єктів господарювання; розслідуванню зловживань домінуючим (монопольним) становищем; пільгам, які надаються державним підприємствам; міжнародному контролю надання державної допомоги окремим підприємствам та регіонам, а також висвітленню реформ процедури контролю за економічною концентрацією.

У третьому розділі – *„Аналіз інституційної бази державного захисту конкуренції в Україні”* розглядаються нормативно-правові основи конкурентної політики держави та система органів захисту конкуренції. Законодавча база конкурентної політики за роки ринкових перетворень пройшла складний шлях свого поступового удосконалення. У роботі досліджуються основні етапи цієї еволюції, у результаті якої створено одне з найкращих серед країн СНД конкурентне законодавство. Водночас практики, яким доводиться з ним працювати, скаржаться на його незрозумілість. Автор приходить до висновку про необхідність розробки популярних матеріалів, які б роз'яснювали зміст основних вимог і були доступними для широкого загалу користувачів.

Досліджуючи інституційні основи управління конкурентним процесом, автор розділяє всю систему відповідних органів на три основні групи – органи загальної компетенції, спеціальної компетенції та органи, які мають окремі повноваження щодо конкуренції. У роботі досліджені повноваження кожного з цих органів з точки зору можливостей їх впливу на законодавчу базу, кадрові питання, систему фінансування та безпосередню реалізацію окремих напрямів конкурентної політики в Україні. З урахуванням відповідного світового досвіду наведені конкретні пропозиції щодо удосконалення структури зазначених органів та їх повноважень.

Особлива увага приділена проблемі зміни статусу Антимонопольного комітету України. Якщо при створенні він не мав статусу органу виконавчої влади, а був структурою Верховної Ради України, то при неодноразових змінах Закону України „Про Антимонопольний комітет України” його статус був суттєво змінений. Основну роль у процедурі формування керівного складу цього органу став відігравати Президент України. Він тепер призначає і звільняє за згодою Верховної Ради України лише Голову Комітету. Призначення та звільнення державних

уповноважених АМК здійснюється не Парламентом, як було раніше, а тільки Президентом України без погодження з Верховною Радою.

Змінами, внесеними до Закону України „Про Антимонопольний комітет України” 20 листопада 2003 р. раніше втрачений статус АМК певною мірою був поновлений. Комітет тепер визначений не як *центральный орган виконавчої влади* із спеціальним статусом, а як *державний орган* із спеціальним статусом, метою діяльності якого є забезпечення державного захисту конкуренції. Якщо статус самого комітету був повернений, то процедура призначення державних уповноважених так і залишилась не відновленою.

Дисертант доводить, що для забезпечення дієвості колегіального органу захисту конкуренції – АМК слід надати такий статус, який нині має Рахункова палата. Це вирішить і питання призначення державних уповноважених, і проблеми матеріально-технічного забезпечення, і процедурні моменти контролю за роботою фахівців. Якщо порівняти повноваження АМК з його нинішнім статусом, то стає зрозуміло, що він сьогодні об’єктивно не може максимально ефективно виконувати поставлені перед ним завдання.

У четвертому розділі – „*Демонізація економіки та недопущення створення нових монопольних утворень*” окреслено загальні засади процедури визначення монопольного становища суб’єктів господарювання на ринку, проаналізовано основні результати проведення демонізації економіки та розглянуто законодавчі положення і проблеми контролю за економічною концентрацією. Досліджуються основні етапи аналізу товарних ринків та визначення монопольного (домінуючого) становища підприємців на цих ринках. Аналізуються проблеми формування переліків монополістів та їх використання у практиці роботи окремих державних органів. Зокрема, описуються проблеми отримання необхідної статистичної інформації для визначення монопольного становища окремих підприємців, а також ставиться питання про невизначеність статусу зазначених переліків.

У процесі аналізу наслідків проведення демонізації економіки зроблено висновок щодо наявності не тільки значних позитивних її результатів, але й прорахунків, які слід враховувати при подальшому державному регулюванні процесів формування конкурентного середовища. Так, при руйнуванні монополій іноді не враховувалося, що їх існування часто було зумовлене об’єктивними причинами, тому демонізація повинна була проводитись лише у крайніх випадках, коли всі інші можливості вичерпані. Проблема в тому, що були зруйновані деякі цілісні комплекси, які і сьогодні могли б успішно працювати поряд з новоствореними конкурентами, тобто бути активними учасниками конкурентного процесу. Конкурентна політика держави була спрямована більшою мірою на швидке проведення демонізації, а треба було зробити все можливе для розвитку малого і середнього бізнесу та формування сприятливого інвестиційного режиму. Оскільки за офіційними даними ще існує 103 ринки, де демонізацію не завершено, а крім того проголошено завдання зменшити частку монопольного сектора у ВВП з 40% до 10-12%, то очевидно, що демонізація буде продовжуватись. При цьому важливо не повторювати помилки, не руйнувати те, що працює.

Вивчаючи стан монополізму української економіки, автор приходиться до висновку, що найбільш монополізованими є ринки, які мають високі бар'єри для входу внаслідок значної капіталомісткості, обмеженості ресурсів, а також адміністративних бар'єрів. Це, зокрема, ринки природних монополій, комунальних послуг, машинобудування, металургії, хімічної та нафтохімічної промисловості. У ряді випадків обмеження конкуренції пов'язане із збереженням неринкових організаційних структур та розподільних систем. Якщо раніше високий рівень монополізму визначався наявністю монопольних структур у виробничій сфері, то тепер вони швидко створюються у сфері реалізації та у сфері надання державних послуг. Трейдери скуповують за безцінь та перепродають по значно вищій ціні сільгосппродукти, вугілля тощо. Особливо насторожує різке збільшення ринків послуг, пов'язаних із здійсненням функцій держави та самоуправління. Серед них оформлення та реєстрація документів на право власності на нерухоме майно, аналіз і підготовка документів для оформлення дозволів, ліцензій та багато інших напрямів діяльності.

Статистичний аналіз динаміки кількості монополістів свідчить, що вона збільшується, особливо на регіональних ринках. Це певною мірою може пояснюватися здійсненням детальнішого аналізу ринків, додатковою їх сегментацією у результаті чого виявляються нові монополісти. Тобто, можливо, деякі монопольні структури і раніше працювали, але не були виявлені. З іншого боку, очевидно і те, що в поле зору АМК потрапляють не всі монопольні утворення. Фактично на практиці їх значно більше. Просто немає можливості для більш детального аналізу ринків. Таким чином в силу недоліків процедури визначення монопольного становища проблематично говорити про конкретні рівні та динаміку монополізму.

З метою попередження створення нових монопольних утворень здійснюється контроль за концентрацією. Це складна процедура і для тих, хто контролює, і для тих, хто має подавати документи для контролю. Тому протягом багатьох років збільшуються порогові показники, перевищення яких вимагає згоди АМК. У результаті зменшується кількість поданих заяв. Однак часто заяви не подаються, хоча порогові показники перевищені. З метою уникнення антимонопольного контролю покупці нерідко розпорошують пакети акцій, купують їх на підставних осіб. Проконтролювати невиконання вимог щодо погодження з АМК концентрації часто є неможливим. У державі не існує обліку реальних власників контрольних пакетів акцій найважливіших підприємств. Вважається, що реєстратори не пропускають надпорогові пакети без довідки АМК, але практика свідчить, що і там реального контролю теж немає. Неподання заяви часто не є зловмисною дією, а пояснюється тим, що частина інвесторів не може розібратися з вимогами закону. Це підтверджує той факт, що майже половина заяв, за які сплачено не малий збір, подається у випадках, коли згода АМК не потрібна. Тому доцільно не тільки карати порушників санкціями, але й розширити роз'яснювальні заходи.

У **п'ятому розділі** – *„Попередження та припинення порушень конкурентного законодавства як засіб реалізації конкурентної політики держави”* проаналізовано динаміку та структуру припинених органами АМК порушень за десять років його діяльності. Розглянуто особливості виявлення,

розслідування та припинення антиконкурентних узгоджених дій суб'єктів господарювання, зловживань монопольним становищем, антиконкурентних дій органів влади та фактів недобросовісної конкуренції.

Досліджуючи законодавчі основи та практичний досвід припинення *антиконкурентних узгоджених дій суб'єктів господарювання*, автор приходять до висновку, що при належному виконанні не так давно запровадженої законом вимоги про необхідність отримання дозволу АМК на узгоджені дії, які можуть завдати шкоди конкуренції, комітет буде перевантажений формальним виконанням цієї функції і не зможе зосередити увагу на розслідуванні найбільш складних випадків змов підприємців. Крім того наявність у законі невизначених понять типу „істотно” та „не істотно”, „незначна частина ринку” тощо – може надати деяким рішенням суб'єктивного характеру і стати додатковим адміністративним бар'єром на шляху підприємництва. Так, Європейська Комісія дійшла висновку, що режим, який змушував повідомляти про узгоджені дії, став бюрократичною перепоною, яка перешкоджає конкуренції. Розбираючись з численними повідомленнями, Комісія відвертає свою увагу від набагато важливіших справ у процесі виявлення вже скоєних порушень. У результаті такої роботи тільки 0,5% всіх повідомлень завершується прийняттям рішення про заборону. З цих причин система попереднього повідомлення Комісії змінюється на таку, що базується на виявленні тих порушень, які вже відбулися.

У той час як Європа відмовляється від процедури нотифікації, Україна її тільки починає вводити. Враховуючи такий досвід, на думку дисертанта необхідно внести зміни до Закону України „Про захист економічної конкуренції”. Якщо ж ці зміни найближчим часом не будуть внесені, то слід створити нормальні умови для реалізації цієї вимоги закону. Крім створення матеріальних умов роботи фахівців, важливо професійно вивчити багаторічний досвід ЄС і на цій основі розробити зрозумілі підзаконні акти для регулювання процедури надання дозволів на узгоджені дії. Якщо цього не зробити, то зазначена процедура може стати серйозною перешкодою для розвитку бізнесу.

Ще одним нововведенням є вимога ст. 10 Закону України ”Про захист економічної конкуренції”, якою надана можливість учасникам узгоджених дій, концентрації довести, що позитивний ефект таких дій для суспільних інтересів переважає негативні наслідки обмеження конкуренції і на цій підставі отримати дозвіл Кабінету Міністрів України, якщо АМК не надав такого дозволу з підстав загрози монополізації та негативного впливу на конкуренцію. Дисертантом обгрунтовується, що і ця вимога закону може зашкодити ефективній конкуренції. У деяких країнах така процедура теж мала чи має місце, але знаходить серйозний спротив фахівців. Так, у старому законі Литви раніше було положення про можливість надання згоди на концентрацію урядом, якщо її позитивний ефект перевищує негативні наслідки обмеження конкуренції. Після прийняття ряду таких рішень під тиском впливових осіб громадськість країни була змушена визнати, що це призводить до серйозних негативних наслідків для економіки. Тому в новому законі про конкуренцію така вимога вже була вилучена. Враховуючи світовий досвід, необхідно внести відповідні зміни і в українське конкурентне законодавство.

Зловживання монопольним становищем за статистикою залишається найпоширенішим видом порушень. У їх структурі більше половини – це порушення природних монополістів. Тут слід послідовно працювати над питанням створення комісій регулювання природних монополій і передавати їм повноваження контролю. Завданням АМК є наполегливе роз'яснення відповідним органам необхідності створення зазначених комісій. Якщо ці комісії реально запрацюють, спеціалісти АМК зможуть переключити свою увагу з регульованих державою секторів економіки на потенційно висококонкурентні галузі, які могли б розвиватися ефективніше, якби конкуренція в них захищалась належним чином.

Тобто мова йде про те, що необхідно зосередити більше уваги на тих порушеннях, які сьогодні найсуттєвіше впливають на ефективність конкурентного середовища. Надзвичайно гостро останнім часом проявляють себе проблеми зловживань монопольним становищем на принципово нових ринках послуг. Це, зокрема, послуги, пов'язані із здійсненням функцій держави, послуги з надання місць для торгівлі на ринках, послуги з охорони тощо. Наведення порядку у таких сферах може значно скоротити витрати на виробництво для більшості підприємців, а також знизити вартість платних послуг населенню.

У результаті постійного недофінансування державних органів різко зростає кількість пов'язаних з ними структур, які надають різного роду платні послуги, зловживаючи своїм становищем. Статистика свідчить, що кількість порушень у сфері послуг, пов'язаних із здійсненням функцій держави та з спеціальними адміністративними обмеженнями, швидко збільшується. Визначення чітких критеріїв та правил надання органами влади платних послуг, затвердження порядку визначення їх вартості та усунення бар'єрів для входження нових суб'єктів господарювання на відповідні ринки може зняти надзвичайно гостру на сьогодні проблему та відкрити простір для конкуренції.

Отже, приділяючи увагу конкретним порушенням, АМК все ж таки повинен у першу чергу ініціювати заходи загальнодержавного рівня для усунення первісних причин виникнення певних видів порушень. Наприклад, привертати увагу уряду та громадськості до необхідності чіткого виконання „Плану заходів щодо оптимізації господарської діяльності органів виконавчої влади”, який, на жаль, не виконується в достатній мірі. Крім того слід вирішити проблему недостатнього фінансування державних органів, інакше вони будуть просто змушені вишукувати різні шляхи для підтримання свого фінансування. Тому необхідно піднімати це питання, як причину однієї з найгостріших проблем у конкуренції. Очевидно тут потрібно запозичити досвід розвинених країн, де частину регулюючих органів офіційно фінансує сам ринок. Держава лише здійснює контроль за використанням коштів.

Перш ніж розглядати *антиконкурентні дії органів влади* необхідно було чітко визначити, що входить у поняття „орган влади”. Проаналізувавши наукові дискусії з цих питань, дисертантом було зроблено два висновки. По-перше, поняття та класифікація органів влади на даний час остаточно не визначені. В це поняття включається досить широке коло органів, починаючи від місцевих державних адміністрацій та судів і закінчуючи найвищими органами, такими як Верховна Рада України та Президент України. По-друге, в систему органів влади

входить цілий ряд державних структур, які не включені в поле впливу АМК. Повноваження АМК не поширюються на Верховну Раду і її структури, Адміністрацію Президента і Раду Національної безпеки та оборони, Кабінет Міністрів, Національний банк, Суд, Прокуратуру й інші державні органи України, які не підпадають під визначення органу влади і управління в ст.1 Закону України „Про захист економічної конкуренції”.

Проведений дисертантом аналіз свідчить, що органи влади й управління приймають масу рішень, якими встановлюють бар'єри доступу на ринки або дискримінують підприємців. Особливо часто такі дії зустрічаються при здійсненні ліцензування, різних реєстрацій, процесів оподаткування, регулюванні цін, наданні державної допомоги, пільг, введення ексклюзивних прав, оформленні оренди, виділенні земельних ділянок тощо. Про масштаби таких дій може свідчити офіційна інформація з питань корупції, оскільки термін „дискримінація підприємців органами влади” за своїми ознаками близький до визначення „корумпованих дій чиновників”.

Розрахунки показують, що фактів хабарництва нараховується понад 800 тис. на рік, хоча офіційна статистика МВС дає значно менші цифри. За останні роки це близько 3 тис. припинених фактів хабарництва на рік. А відповідно до звіту Антимонопольного комітету за рік припиняється близько 0,5 тис. антиконкурентних дій органів влади. Все це свідчить про необхідність більш жорстких адміністративних заходів впливу на ті органи влади, які своїми рішеннями чи іншими діями створюють перешкоди на шляху вільного підприємництва. Водночас Законом України „Про захист економічної конкуренції” поряд з суттєвим збільшенням санкцій для підприємців, майже усунута відповідальність органів влади, тому її потрібно компенсувати в інший спосіб. Безкарність порушень у поєднанні з постійним недофінансуванням органів влади провокує виникнення все більшої кількості нових проблем.

Досліджуючи теорію та практику припинення *недобросовісної конкуренції*, дисертантом проаналізовано багатий світовий досвід з цих питань. Приєднавшись до Паризької конвенції про охорону промислової власності, Україна взяла на себе обов'язок вирішувати на своїй території проблеми недобросовісних дій конкурентів. Відповідна вимога була введена в Конституцію України та низку законів. Водночас спільною для всіх країн залишається проблема визначення конкретних ознак заборонених дій. У більшості країн під терміном „недобросовісна конкуренція” розуміють дії, які суперечать чесним звичаям, як це визначено в Паризькій конвенції. Відповідно, у Законі України “Про захист від недобросовісної конкуренції” цей термін визначений як дії в конкуренції, що суперечать правилам, торговим та іншим чесним звичаям у підприємницькій діяльності. Але їх іноді важко розрізнити, тобто довести, де підприємець ще діє в рамках дозволених правил конкуренції, а де він вийшов за межі цих правил. Тому розслідування проблем недобросовісної конкуренції – одні з найскладніших у конкурентній політиці. Фактів припинення недобросовісних дій надзвичайно мало. На відміну від цієї вітчизняної практики, у законодавстві окремих країн Центральної та Східної Європи таке широке визначення дещо конкретизується. Тут міститься критерій *завдання шкоди* недобросовісними діями або конкуренту,

або споживачам. Очевидно необхідно внести відповідні зміни у вищезазначений закон України. Крім того, процедура припинення недобросовісної конкуренції вимагає доведення того факту, що поведінка підприємця суперечить правилам, торговим та іншим чесним звичаям у підприємницькій діяльності, а це поняття залишається невизначеним. Тому застосування вимог закону є значною мірою проблематичним без розробки правил професійної етики для окремих галузей економіки. Комітет погодив лише декілька таких правил і тепер стоїть завдання ініціювати їх розробку у більшості сфер підприємницької діяльності.

У шостому розділі – „Система відповідальності за порушення вимог конкурентного законодавства” здійснений ретроспективний аналіз змін системи санкцій, які застосовуються до порушників. Він засвідчує, що поступово склад санкцій змінюється, а відповідальність за порушення збільшується. По-перше, АМК тепер надано право накладати штрафи не тільки на юридичних, а й на фізичних осіб чи групу підприємців, якщо вони можуть бути визнані суб'єктами господарювання. По-друге, удвічі зросли суми потенційних штрафів. Тепер їх максимальна межа становить 10% річної виручки від реалізації продукції суб'єкта господарювання. І по-третє – в новому законі не передбачено вилучення незаконно отриманого прибутку, як це було раніше, оскільки його розрахунки досить складні, вони вимагають відповідних знань специфіки галузі. Крім того, потрібен апарат для контролю надходження коштів до бюджету, ведення судових справ при їх несплаті тощо. Тобто складна процедура вилучення незаконно отриманого прибутку не виправдовує себе.

У дисертації аналізуються проблеми накладення Антимонопольним комітетом штрафів, застосування адміністративної і кримінальної відповідальності, відшкодування збитків потерпілим особам, скасування реєстрації суб'єкта господарювання, створеного з порушенням вимог конкурентного законодавства, а також примусового поділу монопольних утворень, які систематично порушують закон. Проаналізовано також зміни системи використання коштів, вилучених у порушників конкурентного законодавства, та надходжень за розгляд заяв про одержання дозволів АМК. При розгляді цих питань широко використовуються матеріали звітності Антимонопольного комітету за всі роки його діяльності.

Аналізуючи систему санкцій, дисертант звертає увагу на те, що закон тепер дає можливість АМК не завжди накладати штраф за порушення. Специфікою нового закону є суттєве підвищення статусу *рекомендацій* АМК щодо запобігання та припинення порушень. Раніше АМК міг давати рекомендації і вносити пропозиції органам влади та підприємцям стосовно запобігання порушенням й усунення їхніх наслідків, що не звільняло порушника від відповідальності. Тепер у законі з'явилася принципово нова стаття 46, яка дозволяє не розпочинати справу і закривати розпочате провадження у справі, якщо зазначені особи повністю виконують рекомендації Комітету, вживають відповідних заходів для усунення наслідків порушень і, водночас, якщо скоєні порушення не призвели до *суттєвого* обмеження чи спотворення конкуренції, не завдали *значних* збитків окремим особам чи суспільству. Така профілактична робота Комітету щодо запобігання і припинення порушень виявилася в перший же рік застосування нового закону досить плідною. Відповідно до звіту АМК, у 2002 р. кількість дій, припинених

органами Комітету завдяки таким рекомендаціям, становила 44,7% від загальної кількості припинених порушень.

Раніше така практика, в принципі, теж існувала, але вона не стосувалася вже скоєних порушень. Це мало місце, зокрема, у випадках, коли при розгляді заяв, звернень підприємців і споживачів установлювалася відсутність підстав для початку розгляду справи про порушення, але одночасно були виявлені обставини, які за певних умов можуть негативно впливати на конкуренцію, обмежувати права підприємців і споживачів. У такому разі органи АМК надавали рекомендації щодо проведення заходів, спрямованих на запобігання порушенням. У 2001 р. кількість дій, припинених органами Комітету таким чином, становила 44,3% від загальної кількості припинених порушень, а за 1999 та 1998 роки відповідно 36,7% і 26%. Тобто практика застосування рекомендацій і раніше мала місце, але в дещо іншому вигляді.

Вивчення світового досвіду з цих питань свідчить, що рекомендації використовуються і в інших країнах. Так, у Росії конкурентні органи не накладають санкції безпосередньо за порушення. Там за наслідками розслідування розглядається справа, потім проводиться слухання із запрошенням на нього всіх сторін. За результатами розгляду приймається рішення, відповідно до якого виноситься обов'язковий для виконання припис про необхідність припинення порушення. Якщо ж він не виконується, антимонопольні органи мають право звернутися до суду з позовом про визнання недійсними відповідних нормативних актів, договорів, а також про стягнення в бюджет незаконно отриманого прибутку. Тобто безпосередньо за порушення конкурентний орган не накладає штрафи. Вони накладаються лише за невиконання законних вимог і приписів зазначеного органу, а також за порушення порядку надання інформації. Для цього знову повинна бути порушена справа, але вже про накладення штрафу.

В українському варіанті така процедура має дещо інший відтінок. АМК в принципі повинен покарати порушника. З цією метою йому, відповідно до ст. 52 Закону України "Про захист економічної конкуренції", надано право, а очевидно і обов'язок, накладати суттєві штрафи, які, згідно із законом про бюджет, спрямовуються в бюджет держави. Але, відповідно до вищезазначеної ст. 46, АМК тепер може цього й не робити, якщо буде доведено, що порушення не призвели до суттєвого обмеження чи спотворення конкуренції та не завдали значних збитків. Водночас поняття „суттєве обмеження” та „значні збитки” законом не визначені.

Проблема застосування адміністративної відповідальності полягає в тому, що посадові особи органів АМК лише мають право складати протоколи про адміністративні правопорушення, визначені статтями 164-3, 166-1, 166-2, 166-3, 166-4 Кодексу України про адміністративні правопорушення, проте справи щодо таких порушень вони розглядати не можуть. Ці протоколи подаються до суду. Але згідно зі статтею 38 Кодексу адміністративне стягнення може бути накладено не пізніше двох місяців з дня вчинення порушення. Цього терміну, як правило, не вистачає для всебічного з'ясування обставин справи, що обмежує сферу застосування адміністративної відповідальності. Декілька років тому Комітетом були внесені пропозиції щодо змін до Кодексу, якими запропоновано надати можливість посадовим особам АМК не тільки складати протоколи про

адміністративні правопорушення, але й розглядати відповідні справи. Однак ці зміни довгий час так і залишаються не внесеними. Вкрай необхідним є якнайшвидше внесення зазначених змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення.

Загалом дослідження показує, що Антимонопольним комітетом для припинення й профілактики порушень конкурентного законодавства застосовується відчутна і досить дієва система різноманітних санкцій. Одночасно з виконанням своєї основної функції – профілактики порушень, вони можуть стати потужним офіційним джерелом надходження фінансових ресурсів для підтримання життєдіяльності Комітету. При нерозумній фінансовій політиці система санкцій може також стати чинником корупції. Тому існує потенційна загроза розгляду цих економічних важелів впливу на порушників як основної мети роботи фахівців, які проводять розслідування. Особливої гостроти ця загроза може набрати в умовах систематичного бюджетного недофінансування органів Комітету.

У сьомому розділі – „*Державне регулювання природних монополій*” розглядаються поняття природних монополій та світовий досвід їх державного регулювання, еволюція відповідної законодавчої бази та система державних органів регулювання природних монополій в Україні, а також проблеми державного регулювання цін монополістів.

Аналіз свідчить, що природна монополія – це особливий стан ринків, які мають дві характерні ознаки. Перша пов’язана з технологією виробництва і транспортування товарів, друга – з особливостями попиту. Через сітьову організацію основних засобів та їх високу капіталомісткість ефект масштабу виробництва у цих сферах настільки великий, що одна фірма може забезпечувати ринок, маючи при цьому нижчі витрати, ніж якби тут працювало кілька конкуруючих фірм. Продукція природних монополій задовольняє життєво необхідні потреби населення і підприємств. Вона, як правило, не може бути замінена товарами інших галузей економіки. Водночас тільки частина видів господарської діяльності, здійснюваних у таких галузях як газова промисловість, електроенергетика, залізничний транспорт і зв’язок, насправді належить до природної монополії. Деякі види господарської діяльності в цих сферах потенційно можуть ефективно функціонувати і в умовах конкуренції.

Висока капіталомісткість будівництва трубопроводів, залізничних колій, портів, ліній зв’язку в поєднанні з досить тривалим терміном окупності витрат створює суттєві бар’єри для здійснення капітальних вкладень. Тому ці об’єкти, як правило, будує держава. Вона змушена це робити тому, що природні монополії є переважно стратегічними та соціально важливими об’єктами. Водночас сфери природних монополій потенційно дуже привабливі для підприємств. Коли у споживача немає вибору, він змушений платити будь-яку ціну за потрібну йому послугу. Еластичність попиту у цій сфері мінімальна. Споживач під тиском зміни цін практично не може переключитися на іншу продукцію, як це буває в інших галузях. Природні монополії мають такі економічні і юридичні переваги, які дозволяють диктувати свої вимоги контрагентам, а тому часто завищують ціни, знижують якість продукції, нав’язують не вигідні умови договору, непотрібні споживачу товари тощо. Якщо на конкурентному ринку з метою приваблення

покупців іде постійна боротьба, яка змушує виробників підвищувати якість своїх товарів, то у сфері природних монополій таких прагнень майже немає. Тут зростання попиту, як правило, призводить до зростання цін, зменшення якості послуг. Тому, враховуючи роль цієї сфери в забезпеченні добробуту населення, її ключове місце в економіці країни, з одного боку, та потенційні можливості для зловживань – з іншого боку, держава повинна приділяти їй особливу увагу.

У ході дослідження доводиться, що в галузях, де можлива конкуренція, держава має спрямовувати зусилля на її захист, і конкуренція вже сама буде регулювати ціни, якість товарів, обсяги їх виробництва. Водночас у сфері природних монополій ці показники повинні регулюватися спеціальними державними органами. Світовий досвід свідчить, що в більшості розвинених країн держава здійснює жорстке регулювання природних монополій. У дисертації досліджується досвід США, ряду країн Європи та Росії щодо регулювання природних монополій. Цей досвід свідчить, що у світовій практиці існує декілька форм такого державного регулювання: пряме державне регулювання основних параметрів надання послуг, торги за франшизу (організація конкурсів за вхід на монопольний ринок), цінова дискримінація, тощо.

Вивчення світового досвіду показує, що найпоширеніша форма – *пряме державне регулювання*, яке здійснюється через визначення тарифів чи техніко-технологічних нормативів діяльності. При цьому, однак, виникають проблеми розробки об'єктивних тарифів й інших нормативних показників. Зокрема, важко визначити реально необхідні витрати, оскільки виробники монопольних послуг дозволяють собі включати у собівартість частину витрат, які повинні здійснюватися за рахунок прибутку. Тому орієнтація на собівартість продукції часто не може бути тут достатньою основою розробки тарифів.

Ефективні *торги за франшизу* можна організувати не на кожному монопольному ринку. Зокрема, її обмежують великий обсяг і безповоротний характер витрат на участь у конкурсі. Крім того і конкурси мають свої недоліки, оскільки їх учасники нерідко домовляються між собою. До того ж багато чого залежить від суб'єктивних рішень фахівців регулюючих органів. Тому на практиці ліцензування не змогло стати гідною заміною регулюванню рівня цін чи інших параметрів.

Аналіз сучасної ситуації на ринках природних монополій свідчить, що *дискримінаційні ціни* встановлюються не тільки підприємцями, але й широко використовуються суспільством, яке прагне полегшити тягар, пов'язаний з монополією. Держава може встановлювати тарифи, які знижуються, для соціально незахищених груп населення. Наприклад, диференційованою може бути практика встановлення вищих тарифів на електроенергію, газ, послуги зв'язку, комунальні послуги для підприємств і організацій та відповідно знижених тарифів – для громадян. Також тарифи можуть розрізнятися залежно від часу надання послуг протягом, доби, тижня, року. Практика цінової дискримінації застосовується суспільством не тільки у випадку прямого державного регулювання природної монополії, але й у випадку торгів за франшизу.

Можлива альтернатива перерахованим видам регулювання – збереження *державної власності на підприємства, які діють в умовах природної монополії*.

Це, зокрема, мало місце в деяких країнах Європи після Другої світової війни, коли там були націоналізовані цілі галузі виробництва. Проте, як свідчить досвід, націоналізація має масу недоліків. Загалом світова практика доводить, що найефективнішим напрямком реформування природних монополій є *приватизація з наступним державним регулюванням* окремих параметрів виробництва.

Дослідження основних тенденцій розвитку природних монополій свідчить, що у міру *науково-технічного прогресу* окремі напрями, які раніше належали до цієї сфери, поступово втрачають її ознаки. Змінюються техніка, технології, організація виробництва, що зумовлює зникнення ефекту масштабу виробництва. З'являються товари-замінники, створюються нові підприємства, які їх виробляють тощо. У результаті в раніше монополізованих секторах поступово формуються ознаки конкурентного середовища, що вимагає відповідних змін у реалізації державної політики регулювання цих сфер. У дисертації розглядається цілий ряд таких прикладів.

Значну увагу в дисертаційному дослідженні приділено аналізу формування *законодавчої бази регулювання природних монополій* в Україні. Якщо Росія прийняла Закон „Про природні монополії” ще в 1995 р., то в Україні аналогічний закон обговорювався у Верховній Раді з 1995 по 2000 рр. Його довго не хотіли приймати під тиском впливових сил, зацікавлених у збереженні неконтрольованості цієї сфери. Ретроспективний аналіз еволюції законодавчої бази регулювання природних монополій свідчить, що хоча вона майже сформована, ряд проблем практичної реалізації нормативних вимог все ще залишається не вирішеним, тобто чинне законодавство реалізується не повною мірою. Зокрема, не до кінця вирішене питання щодо формування *переліків* природних монополістів. З одного боку, ця робота з прийняттям Закону України „Про природні монополії”, нарешті, поставлена на законодавчу основу, а з іншого боку, тут ще багато методологічно не розв'язаних проблем. Необхідно розробити чіткі критерії, відповідно до яких підприємства можуть бути занесені до переліків. Потрібна співпраця цілого ряду державних відомств. Як свідчить досвід Росії, це є цілком реальним завданням, без вирішення якого неможливо перейти до ефективної процедури регулювання природних монополій, запровадження якої власне і було метою прийняття зазначеного закону.

У дисертації доводиться, що гострою залишається і проблема формування системи *органів регулювання природних монополій*. Як свідчить світова практика, таке регулювання можуть здійснювати: відповідні галузеві міністерства; органи захисту конкуренції; незалежні регулюючі комісії; місцеві органи влади і навіть органи громадського контролю. Питання про те, кому з них слід віддавати перевагу, дискутується тривалий час не тільки в Україні. У першому випадку *регулювання здійснюється відомствами*, які одночасно є і суб'єктами регулювання, й органами, які безпосередньо керують підприємствами сфери природних монополій та суміжних ринків. Часто вони мимоволі намагаються допомагати окремим суб'єктам господарювання, яким з тих чи інших причин прагнуть посприяти. Це призводить до дискримінації учасників ринку, порушення принципу рівності всіх у конкуренції, і тим самим унеможливорює ефективну політику державного регулювання.

Надання *додаткових повноважень АМК* призводить до поєднання принципово різних державних функцій – регулювання і контролю. Вони різні за своїм характером, предметом застосування управлінської діяльності, механізмами реалізації, складом фахівців, які здатні виконувати ці функції. Антимонопольні органи повинні контролювати дотримання конкурентного законодавства, по-переджувати і припиняти монополістичні дії та сприяти розвитку конкуренції, яка, у свою чергу, сама може виконувати регулюючі функції. Покладання на ці органи повноважень щодо регулювання окремих параметрів виробництва відволікає їх від основного завдання, унеможливорює ефективне виконання своїх безпосередніх обов'язків – захисту конкуренції.

Найефективніший варіант – *створення незалежних регулюючих комісій*. Він дозволяє забезпечити високий рівень спеціалізації фахівців, концентрацію зусиль на виконанні безпосередніх регулюючих функцій. Саме таку схему формування регулюючих органів і намагалися запровадити розробники Закону України „Про природні монополії”. Згідно з ним регулювання повинно здійснюватися відповідними *національними комісіями*. Але закон припускає, що у певних випадках таке регулювання може здійснюватися органами виконавчої влади й органами місцевого самоврядування. Як результат, з часів прийняття закону так додатково і не створено жодної регулюючої комісії. Працює лише Національна комісія регулювання енергетики, яка була створена задовго до прийняття закону. Водночас здійснюється підготовча робота для створення комісій з транспорту і зв'язку, які найближчим часом повинні розпочати свою роботу. Передбачається, що з утворенням зазначених комісій буде запроваджений більш прозорий механізм формування цін і тарифів на товари та послуги суб'єктів природних монополій у сфері зв'язку і транспорту, удосконалена ліцензійна діяльність, а також зведені до мінімуму факти порушень конкурентного законодавства.

Насамкінець у роботі досліджені найбільш гострі проблеми *регулювання цін монополістів*. Особливо ретельно розглянуто еволюцію відповідної законо- давчої бази та проблеми розмежування повноважень органів влади щодо регулювання цін. При цьому автор приходить до висновку, що АМК не повинен займатися деталями безпосередньої процедури регулювання цін. Не його завдання визначати той чи інший їх рівень. Це – повноваження фахівців конкрет- ної сфери. З точки зору конкурентної політики державне регулювання цін є виму- шеним кроком, від якого, по можливості, слід утримуватися. Найкращим впливом на процеси ціноутворення є реалізація ринкових заходів. Ціни якомога більшою мірою повинні встановлюватися ринковим шляхом. Тільки завдяки конкуренції вони можуть бути оптимальними, тобто настільки низькими, наскільки витрати на виробництво дозволяють виробнику реалізовувати свій товар в умовах балансування попиту і пропозиції відповідної продукції. Практика свідчить про високу ефективність застосування таких нецінових методів впливу на рівень цін, як розвиток конкурентного середовища, зняття бар'єрів доступу на ринок, примусовий поділ монопольних утворень, контроль за злиттями підприємств тощо. Роль Комітету саме і полягає у сприянні цим процесам.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведене теоретичне узагальнення і нове вирішення актуальної наукової проблеми розробки цілісної методологічної концепції формування та державного захисту конкурентного середовища у трансформаційній економіці України. З урахуванням наукових висновків дослідників економічної теорії конкуренції, узагальнення практичного світового та вітчизняного досвіду застосування антимонопольного законодавства, визначено теоретичні засади, передумови і основні проблеми реалізації конкурентної політики держави, а також запропоновані шляхи її удосконалення. Практичне використання отриманих дисертантом результатів є однією з важливих передумов формування в Україні ефективної, соціально орієнтованої ринкової економіки.

Проведене дослідження теоретичних та практичних проблем реалізації конкурентної політики держави, зокрема, показало:

1. Проблема державного регулювання та захисту конкуренції поки що залишається мало дослідженою в економічній теорії. Більшість авторів, як представники класичної політичної економії, так і сучасні учені, переважно розглядають загальнотеоретичні питання *конкуренції окремих фірм* та вивчають закономірності їх конкурентної поведінки. Водночас дослідження теорії та практичних наслідків *конкурентної політики держави* все ще залишається недостатнім. Деякі вчені звертаються до питань державного втручання у процеси конкурентної боротьби, розглядаючи значно ширшу проблему загального державного втручання в економіку. Але ці дослідження до останнього часу не мали серйозної аналітичної бази для теоретичного узагальнення, оскільки державний захист конкуренції у більшості країн почав формуватися лише в останні 15-20 років. Отже можна стверджувати, що в більшості країн світу теоретичне вивчення питань реалізації *конкурентної політики держави в сучасних умовах глобалізованого світового господарства* знаходиться лише на початковій стадії.

2. Конкуренція є об'єктивним явищем, рушійною силою розвитку суспільства, найхарактернішою ознакою ринкової економіки. Водночас цивілізована *добросовісна конкуренція не розвивається сама по собі*, а вимагає певних державних заходів. Держава повинна підтримувати її позитивні прояви і попереджувати та припиняти негативні наслідки, що є основою *конкурентної політики держави*, яку можна визначити як комплекс цілеспрямованих державних заходів, направлених на створення та захист конкурентного середовища, здійснення профілактики та безпосереднє припинення порушень конкурентного законодавства, сприяння розвитку добросовісної конкуренції на товарних ринках.

3. Для створення умов державного захисту конкуренції близько 100 країн світу в останні 15-20 років запровадили у себе конкурентне законодавство та сформували відповідні органи. Крім того ряд авторитетних міжнародних організацій почали розробляти загальні міжнародні правила здійснення конкурентної політики. А держави Європейського Союзу не тільки мають своє національне конкурентне законодавство і відповідні державні органи, але й спільне для всіх країн ЄС конкурентне законодавство та інституції, які успішно здійснюють регулювання конкуренції на європейському рівні. *Світовий досвід* реалізації конкурентної політики держави переконливо свідчить – якщо конкуренцію правильно

спрямовувати, створювати для неї оптимальні умови, вона може оживляти економіку, сприяти підвищенню її ефективності.

4. За роки ринкових перетворень в Україні створено одне з найкращих серед країн СНД *конкурентне законодавство*, яке адаптоване до вимог ЄС. Водночас воно достатньо складне для розуміння, що вимагає його суттєвого спрощення. Потрібно також розробити цілий ряд доступних роз'яснювальних документів з основних напрямів конкурентної політики.

5. Система *органів управління конкурентним процесом* складається з органів загальної компетенції, спеціальної компетенції та органів, які мають окремі повноваження щодо конкуренції. Органи загальної компетенції мають серйозні повноваження щодо впливу на формування законодавчої бази, фінансування конкурентних органів та їх кадрової політики, але ці важелі не використовуються достатньою мірою. Органи спеціальної компетенції не сформовані у такому складі, як це має місце у передових ринкових країнах, де таких органів, як правило, декілька. Світовий досвід свідчить, що найефективнішим є розмежування повноважень розслідування і прийняття рішень між окремими державними структурами. В більшості країн один орган (економічний) досліджує проблеми, другий (юридичний) приймає рішення; крім того ще є дорадчі органи, які здійснюють незалежну експертизу конкурентної політики з точки зору широких кіл громадськості. В Україні всі ці функції здійснює один Антимонопольний комітет. Для створення триступеневої системи захисту конкуренції необхідно встановити громадський контроль за реалізацією конкурентної політики і приділити більше уваги судовій системі, зокрема створити Національну раду з питань конкуренції та спеціалізований конкурентно-патентний суд. Ряд центральних органів виконавчої влади, які мають окремі повноваження щодо конкуренції, не приділяють їй достатньої уваги. Загальну ідеологію управлінської діяльності слід зорієнтувати на першочерговість захисту конкуренції, як це має місце у багатьох розвинених країнах, зокрема у Великій Британії.

6. При неодноразових змінах закону *статус* Антимонопольного комітету України, як структури Верховної Ради, був суттєво знижений. Якщо раніше і голова, і усі члени АМК призначалися Верховною Радою України, то тепер тільки голова комітету призначається і звільняється Президентом України за згодою Верховної Ради України. Якщо врахувати, що рішення по справах приймає не один голова, а колегіальний орган, яким є Комітет у складі десяти державних уповноважених, то зрозуміло, що незалежним в процесі голосування повинен бути не тільки голова Комітету, а й усі державні уповноважені. Слід повернути процедуру призначення та зняття з посад усіх державних уповноважених Верховною Радою, що буде забезпечувати їх незалежну позицію при прийнятті особливо важливих рішень. Для забезпечення дієвості АМК як колегіального органу захисту конкуренції, йому слід надати такий статус, який нині має Рахункова палата.

7. *Поняття монополії* не можна ототожнювати з поняттям велике виробництво. Головна ознака монополіста - наявність *ринкової влади*, а вона має зворотню залежність від кількості конкурентів і пряму залежність від кількості споживачів свого товару (послуг). Ринкова влада монополіста (монопсоніста) визначається не

тільки структурою, але й організованістю його контрагентів, їх спроможністю домовлятися між собою. Крім структурної характеристики ринку важливе значення мають: диференціація продукту, бар'єри входження на ринок, структура витрат на виробництво, ступінь вертикальної інтеграції підприємств, ступінь диверсифікації виробництва у окремих суб'єктів ринку, можливість отримання інформації тощо.

8. *Виникнення монополій – об'єктивна закономірність.* Конкуренція та монополізм є полярними сторонами одного і того ж процесу конкурентної боротьби. Вільна конкуренція породжує концентрацію виробництва, а концентрація на певному етапі призводить до монополії. Чим гострішою є конкурентна боротьба, тим сильніше прагнення до створення монополій. Якщо в капіталістичній економіці монополії виникають як результат намагання підприємців через концентрацію посилити свою ринкову владу, то в соціалістичній економіці державні монополії формувались шляхом концентрації влади у відомств. Відомчо-бюрократична форма монополізму базувалась на тотальному одержавленні всіх сфер діяльності суспільства та централізованому контролю процесів розподілу ресурсів.

9. Наслідком проведення *демонополізації економіки* було виникнення десятків тисяч самостійних суб'єктів господарювання. Однак у ряді випадків при демонаполізації були зруйновані цілісні комплекси, які і сьогодні могли б успішно працювати. Створення конкурентного середовища повинно відбуватись не через процеси руйнування вже створеного, а переважно шляхом зняття адміністративних бар'єрів на шляху розвитку підприємництва.

10. Визначення *масштабів монополізму* української економіки є складною методологічною проблемою. Тому важко говорити про якісь чіткі тенденції процесів монополізації. Важливіше контролювати дії, які можуть сприяти формуванню монопольних утворень. *Контроль за концентрацією* – складна процедура, яка в сучасних реаліях часто не попереджує створення монополістів. Слід налагодити систему обліку власників контрольних пакетів акцій стратегічних підприємств, щоб відслідковувати, хто реально на них впливає. А процедуру надання згоди на концентрацію на певний час спростити з тим, щоб вона не стримувала інвестиційні процеси.

11. У той час, коли інші країни зрозуміли безперспективність надання уряду права дозволяти концентрацію всупереч забороні конкурентного органу і вилучають цю вимогу із законодавства, ми тільки вводимо цю процедуру в практику антимонопольного контролю. Процедуру *надання Кабінетом Міністрів України дозволів на узгоджені дії, а також на концентрацію* слід вилучити з закону.

12. Необхідно скасувати процедуру надання попередньої згоди АМК на *антиконкурентні узгоджені дії* суб'єктів господарювання. Він повинен зосереджувати більшу увагу на розслідуванні найскладніших випадків вже здійснених змов підприємців.

13. Головна увага АМК повинна приділятися тим справам, які несуть найбільшу загрозу для конкуренції. У свій час в Комітеті найбільш цінувалися дослідження так званих „вагомих справ”. Доцільно повернутися до цього принципу оцінки ефективності роботи по припиненню порушень. Не кількість, а

якість повинна стати головною метою фахівців. Найбільш гострими сьогодні є питання припинення *зловживань з боку монопольних* посередницьких структур в агропромисловому комплексі, у сфері послуг, пов'язаних із здійсненням функцій держави та послуг, пов'язаних з спеціальними адміністративними обмеженнями. На них слід звернути найпильнішу увагу фахівців.

Важливо не тільки припинити порушення, але й усунути їх *причини*. Тому, зокрема, слід довести до кінця роботу по затвердженню „Концепції здійснення господарської діяльності державними органами”, усунути недоліки в системі фінансування державних органів тощо. Світовий досвід свідчить, що в багатьох країнах частину регулюючих органів офіційно фінансує сам ринок. Держава лише здійснює відповідний контроль. Слід запровадити таку практику і в Україні.

14. *Антиконкурентній дії органів влади* – серйозна перешкода для конкуренції. Потрібні більш жорсткі адміністративні заходи впливу на ті органи влади, які своїми рішеннями створюють перешкоди на шляху вільного підприємництва. Реальним заходом попередження таких порушень є дієвий контроль вищестоящими структурами за підпорядкованими їм органами на предмет виконання вимог конкурентного законодавства. Далеко не всі органи влади виконують вимоги ст.20 Закону України „Про Антимонопольний комітет України” щодо необхідності погодження з ним рішень, які можуть призвести до обмеження конкуренції. Особливо це стосується органів влади місцевого рівня. Такі факти свідчать про наявність суттєвих резервів у роботі з органами влади і про необхідність проведення широкої профілактичної роботи в цьому напрямі, причому не тільки з боку АМК. Важливо звернути на цю проблему увагу всіх гілок влади.

15. Підвищення ефективності процедури припинення *недобросовісної конкуренції* вимагає розробки правил професійної етики для окремих галузей економіки, а також розширення переліку ознак поняття „недобросовісна конкуренція”, яке наводиться у Законі України „Про захист від недобросовісної конкуренції”. Крім того потрібно здійснити ще цілий ряд заходів, які можуть сприяти посиленню доказової бази порушень. Зокрема, необхідна спеціальна освіта фахівців, достатні кошти для здійснення експертиз, наукових досліджень, ширші повноваження для проведення перевірок підприємців. Загалом потрібні скоординовані дії усіх правоохоронних і деяких інших державних органів, комп'ютерна обробка та відповідний захист інформації. Давно назріла необхідність розробки нормативно-правових документів для регулювання усіх цих питань.

16. Відповідно до Закону України „Про захист економічної конкуренції” АМК може накласти на порушника *штраф* до 10% його річної виручки або обмежитись *рекомендаціями* щодо усунення порушень. Для цього необхідно довести, що порушення не призвели до суттєвого обмеження конкуренції та не завдали значних збитків. А ці поняття фактично нічим не визначені. Це об'єктивно надає фахівцям можливості для корупції, а підприємцям для безкарності. Враховуючи світовий досвід, слід якомога швидше створити конкурентно-патентний суд і передати йому виключне право накладати санкції на порушників конкурентного законодавства. АМК повинен стати чисто слідчою структурою, яка розслідує порушення і передає отримані результати на розгляд суду. Можливо, за прикладом інших країна, має сенс залишити Комітету право виносити звинувачення та

вимагати припинення порушень. І лише при невиконанні цієї вимоги накладати штраф. Крім того, слід звести до мінімуму можливість одноособового прийняття найбільш серйозних рішень. Такі рішення повинні розглядатися колегіальними органами – самим АМК та його адміні- стративними колеґіями.

17. Регулювання діяльності *природних монополій* в Україні здійснює цілий ряд відомств. Це – Антимонопольний комітет, центральні та місцеві органи влади, громадські організації, суди, органи Державної інспекції по контролю за цінами. У цілому практика свідчить, що в Україні ще не створена достатньо ефективна система, яка б надійно захищала споживачів від зловживань природних монополістів. Працюють лише окремі елементи такої системи, для яких не створені елементарні умови життєдіяльності. Потрібні кардинальні зміни в системі державного регулювання природних монополій за напрямками, визначеними Законом України „Про природні монополії”. У першу чергу необхідно створення комісій регулювання природних монополій.

18. *Регулювання цін* не є компетенцією АМК. Роль Комітету – визначити доцільність чи недоцільність запровадження державного регулювання цін, оскільки воно зменшує вплив конкуренції на встановлення окремих параметрів виробництва. У сфері нерегульованих цін АМК повинен припинити встановлення таких цін чи інших умов реалізації товарів, які були б неможливими за умов значної конкуренції, застосування різних цін до рівнозначних угод тощо. А в сфері регульованих цін потрібно контролювати якісні показники надання послуг. Крім того Комітет має перевіряти рішення органів влади, якщо вони створюють дискримінаційні умови для підприємців у процесі реалізації вимог Постанови Кабінету Міністрів України № 1548 та інших законодавчих актів з цінової політики. З точки зору вимог конкурентної політики державне регулювання цін є вимушеним кроком, від якого по можливості слід утримуватись. АМК повинен послідовно дотримуватись принципу скорочення сфери цінового регулювання, застосування таких нецінових методів як розвиток конкурентного середовища, зняття бар’єрів доступу на ринок, примусовий поділ монопольних утворень, контроль за злиттями підприємств тощо. Концептуально Комітет повинен робити все, щоб захистити конкуренцію.

19. Гостро стоїть проблема систематичного недофінансування АМК. За роки своєї діяльності у вигляді санкцій ним вилучено коштів майже в 4 рази більше, ніж виділено на його фінансування. А якби можливо було поррахувати виґраш суспільства від захисту конкуренції, то цифра була б на багато порядків вищою. Виділених Комітету коштів не вистачає навіть на мінімально необхідні потреби. Слід створити нормальні умови для роботи Комітету і витрати окупляться не стільки фінансовими надходженнями, скільки виґрашем суспільства від розвитку конкуренції.

20. Серйозну увагу необхідно приділити просвітницькій діяльності. *Культура конкуренції* у нас залишається на досить низькому рівні. З усіх видів управлінської діяльності захист конкуренції є найбільш невідомим питанням. І підприємці, які повинні виконувати вимоги конкурентного законодавства, і працівники державних органів, які повинні контролювати його виконання та створювати умови для формування ефективного конкурентного середовища, мають недостатнє уявлення

про це законодавство. Майже немає літератури, підручників, навчальні заклади не готують відповідних фахівців. Слід широким фронтом розгорнути навчання підприємців, державних службовців. Давно назріло запровадження відповідних курсів у вищих навчальних закладах. Крім того важливо поставити на належну основу наукові дослідження проблем, які виникають у процесі реалізації конкурентної політики. Це повинно стати одним з пріоритетних напрямів вітчизняної науки.

21. Конкурентна політика стане дійсно дієвою, якщо *всі владні структури* проникнуться її розумінням. Керівники всіх рівнів повинні регулювати підпорядковані їм сфери з постійним урахуванням вимог конкуренції. Вся ідеологія державної політики повинна бути переорієнтована з методів ручного управління на методи пробудження підприємницької ініціативи, створення та захист конкурентного середовища у всіх сферах суспільно-економічної діяльності. Захист конкуренції має стати турботою не тільки державних органів, але й широких підприємницьких кіл. Саморегулювальні організації підприємців повинні не лише допомагати здійсненню конкурентної політики, але й ретельно контролювати ці процеси.

22. Конкурентна політика – це не стільки боротьба з порушеннями законодавства, скільки комплекс заходів зі *створення ефективного конкурентного середовища*. Потрібно формувати дійсно ринкові конкурентні умови, і тоді сама собою зникне більшість гострих проблем, які сьогодні виникають у суспільстві.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографії, розділи у книгах

1. Борисенко З.М. Конкурентна політика держави як фактор розвитку економіки України: Моногр. – К.: Таксон, 2004. - 346 с.
2. Борисенко З.М. Амортизаційна політика: Моногр. – К.: Наукова думка, 1993. – 135 с.
3. Борисенко З.Н. Активизация амортизационной политики // Интенсификация социалистической экономики: В 5 т. – К.: Наукова думка, 1989. – Т. 2: Научно-технический прогресс и инвестиционная политика. - С.278-318.
4. Борисенко З.М. Довгобуд вартістю сто п'ятдесят мільярдів // Протверезівши від правди. – К.: Політвидав України, 1990. – С.84-92.
5. Борисенко З.Н. Амортизация как финансовый источник инвестиций // Инвестиционная сфера экономики. – К.: Наукова думка, 1992. – С.98-148.
6. Борисенко З.М. Державне регулювання інвестиційної діяльності // Структурно-інвестиційна політика. – К.: Інститут економіки НАН України, 1996. – С.122-137.
7. Борисенко З.М. Організаційні форми державного захисту конкуренції у підприємницькій діяльності // Державна виконавча влада в Україні – формування та функціонування / Наук. кер. Н.Р.Нижник. – К.: Вид-во УАДУ, 2000. – С.128-155.
8. Борисенко З.М. Практика застосування антимонопольного законодавства // Ефективність державного управління. Конкурентна політика./ Ю.Бажал, З.Борисенко, В.Жданов та ін. За заг.ред. І.Розпутенка. – К.: Вид-во К. І. С, 2003. – С.132-178.

9. Борисенко З. Державний захист конкуренції в Україні та Росії // Рік Російської Федерації в Україні: Наук.-презентац. альманах / Форум громадськості України „Державність”. – К.: Загальновоїнська спілка України”, 2003. – С.244-285.

10. Борисенко З.М. Антимонопольний контроль у корпоративному управлінні // Корпоративне управління в Україні в сучасних умовах / Б.Лессер, І.Бондарчук, З.Борисенко та ін.; За заг. Ред. І.Розпутенка та Б.Лессера. – К.: Вид-во К.І.С., 2004. – С.59-92.

Статті у наукових фахових виданнях

11. Борисенко З.М. Амортизаційна політика в умовах самофінансування. // Економіка України. – 1989. – № 6. – С.48-54.

12. Борисенко З.М. Відшкодування і нагромадження основних фондів: взаємозв'язок і тенденції // Економіка України. – 1991. – № 2. – С.71-77.

13. Борисенко З.М. Монопольне становище підприємців на ринку // Статистика України. – 2002. – № 3. – С.8-11.

14. Борисенко З.М. Умови економічної конкуренції в Україні // Економіка України. – 2002. – № 10. – С.4-10.

15. Борисенко З.М. Державне регулювання природних монополій // Управління сучасним містом. – 2002. – № 7. – С.96-106.

16. Борисенко З.М. Антиконтурентні дії органів влади // Вісн. УАДУ. – 2002. – № 4. – С.92-96.

17. Борисенко З.М. Порухення конкурентного законодавства при здійсненні концентрації // Ринок цінних паперів України. – 2002. – № 9-10. – С.19-24.

18. Борисенко З.М. Контроль за концентрацією в ЄС // Ринок цінних паперів України. – 2003. – № 7-8. – С.11-18.

19. Борисенко З.М. Система відповідальності за порушення конкурентного законодавства // Економіка України. – 2003. – № 6. – С.19-26.

20. Борисенко З.М. Антимонопольне регулювання // Управління сучасним містом. – 2003. – № 4-6. – С.67-77.

21. Борисенко З.М. Конкурентне законодавство США // Вісн. УАДУ. – 2003. – № 2. – С.500-508.

22. Борисенко З.М. Перше десятиріччя конкурентної політики в Україні // Економіка України. – 2003. – № 11. – С.4-8.

23. Борисенко З.М. Конкурентна політика в Європейському союзі // Вісн. НАДУ. – 2003. – № 3. – С.575-581.

24. Борисенко З.М. Конкурентна політика держави // Вісн. НАДУ. – 2004. – № 1. – С.169-175.

25. Борисенко З.М. Діалектика монополізму та конкуренції // Вісн. НАДУ. – 2004. – № 2. – С.404-409.

26. Борисенко З.М. Державне сприяння конкуренції в Канаді // Економіка України. – 2004. – № 7. – С.78-84.

Підручник, препринт, програма, статті у інших наукових виданнях.

27. Борисенко З.М. Основи конкурентної політики: Підручник. – К.: Таксон, 2004. – 704 с. – (Ex professo)

Рецензії: - Б.Кваснюк. Міцний фундамент для становлення конкурентної політики // Економіка України. – 2004. – № 10. – С.87-88;

- М.Чечетов. Комплексное исследование проблем конкуренции // Инвестиційна газета. – 2004. – № 32. – С.19;
 - І.Розпутенко. Досвід і культура конкурентної політики // Урядовий кур'єр". – 2004. – № 154. – С.5;
 - В.Черняк. Підручник про конкуренцію // Голос України. – 2004. – № 178. – С.7;
 - Д.Леонов. Навчання конкуренції на наукову основу // Ринок цінних паперів. – 2004. – № 9-10. – С.77.
 - І.Жадан. – Конкуренції треба вчитися // Державний інформаційний бюлетень про приватизацію. – 2004, – № 8. – С.24;
 - Т.Майборода. Підручник з конкуренції // Цінні папери України. – 2004. – № 34. – С. 5;
28. Борисенко З.М Програма з курсу "Аналіз та контроль економічної концентрації" для студентів спеціальності 7.050207 „Менеджмент антимонопольної діяльності.” – К.: Видавничий центр Київського національного торговельно-економічного університету, 2002. – 20 с.
29. Борисенко З.М. Вимоги антимонопольного законодавства до учасників ринку цінних паперів // Вісник фондового ринку. – 1999. – № 12. – С.1-61.
30. Борисенко З.М. Органи захисту конкуренції у Великобританії // Конкуренція. Вісник Антимонопольного комітету України. – 2003. – № 4(7). – С.59-61, № 5(8). – С.53-56;
31. Борисенко З.М Органи захисту конкуренції США // Зб.наук.праць УАДУ. – 2003. – № 2. – С.339-348.
32. Борисенко З.М. Захист конкуренції в ЄС // Зовнішня торгівля: право та економіка. – 2003. – № 4(8). – С.5-14.
33. Борисенко З.М Конкурентне законодавство Великої Британії // Актуальні проблеми внутрішньої політики. – 2004. – № 3. – С.115-121.
34. Борисенко З.М Порушення конкурентного законодавства органами влади // Зб.наук. праць УАДУ. – 2004. – 2. – С.257-267.
- Матеріали наукових конференцій**
35. Борисенко З.М. Захист конкуренції – принципово нова сфера державного управління в Україні // Друга міжнародна конференція „Розвиток демократії та демократична освіта в Україні”. Тези доповідей. Канадсько-український проект „Демократична освіта”. – Одеса: Одеська національна юридична академія, 2002. – С.13.
36. Борисенко З.М Реформування конкурентної політики з урахуванням досвіду ЄС // Матеріали науково-практичної конференції за міжнародною участю „Державне управління в умовах інтеграції України в Європейський союз”. – Київ: УАДУ, 2002. – С.30-31.
37. Борисенко З.М. Контроль надання державної допомоги в ЄС // Праці науково–практичної конференції за міжнародною участю “Ефективність державного управління в контексті глобалізації та євроінтеграції”. – К.: УАДУ, 2003. – С.113.
38. Борисенко З.М. Захист конкуренції в ЄС // Збірник матеріалів VI міжнародної науково-практичної конференції УАЗТ „Актуальні правові та економічні проблеми розвитку зовнішньоекономічних зв'язків”. – Київ: Українська Академія зовнішньої торгівлі, 2003. – С.112-114.

39. Борисенко З.М. Конкурентні вимоги при реформуванні власності // Збірник доповідей та тез Міжнародного економічного форуму „Теорія і практика розвитку корпоративного сектора економіки України в контексті цілей тисячоліття та світової глобалізації”. У двох частинах. – Київ: Видавничий дім „Корпорація”, 2004.- Частина перша. – С.375-380.
40. Борисенко З.М. Конкурентне законодавство і діяльність органів влади // тези доповідей на конференції „Актуальні теоретико-методологічні та організаційно-практичні проблеми державного управління. – Київ: Національна академія державного управління при Президентові України, 2004. – С.287-288;
41. Борисенко З.М. Взаємодія країн СНД у питаннях реалізації конкурентного законодавства // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції „Міжнародне економічне співробітництво України (Правові проблеми) ”. – Київ: Київський національний економічний університет, 2004. – С.133-143.
- Статті за темою дисертації надруковані в інших виданнях**
42. Борисенко З.М. Антимонопольний комітет переходить у наступ // Урядовий кур’єр. – 1995. – № 207. – С.7.
43. Борисенко З.М. Демонізація у переробній промисловості // Урядовий кур’єр. – 1996. – № 74-75. - С.5
44. Борисенко З.М. Опасен, хоть и один // Посредник. – 1996. – № 17. – С.39
45. Борисенко З.М. Штучні бар’єри на шляху підприємців // Урядовий кур’єр. – 1997. – № 109-110. – С.5
46. Борисенко З.Н. Снять преграды вступления на рынок // Деловая неделя. – 1997. – № 24. –С. 17.
47. Борисенко З.М. Конкурентна політика в Україні: перші підсумки та шляхи розвитку // Цінні папери України. – 1998. – №32(32). – С.5-7.
48. Борисенко З.Н. Произволу регистраторов скоро наступит конец // Бизнес. – 1998. – № 51. – С.22.
49. Борисенко З.Н. Установление тарифов регистраторов – первые конструктивные шаги // Украинская инвестиционная газета. – 1999. – № 1. – С.5.
50. Борисенко З.Н. Цены регистраторов – давно пора перейти от разговоров к действиям // Зеркало недели. – 1999. – № 7. – С.8.
51. Борисенко З.Н. Эксперимент с ценами регистраторов // Украинская инвестиционная газета. – 2000. – № 1. – С.8.
52. Борисенко З.М. Державне регулювання на ринку цінних паперів з точки зору конкурентної політики // Цінні папери України. – 2000. – № 42. – С.6-7.
53. Борисенко З.М. Чи загрожує нам створення цивілізованих конкурентних відносин? // Голос України. – 2001. – № 39. – С.4.
54. Борисенко З.М. Чи згодиться досвід конкурентної політики ЄС? // Урядовий кур’єр. – 2001. – № 119. – С.10.
55. Борисенко З.М. А нам зачем? // Бизнес. – 2002. – № 29. – С.8-9.
56. Борисенко З.М. Конкурентная политика Бельгии // Юридическая практика. – 2003. – № 24. – С.10
57. Борисенко З.М. Стратегія захисту конкуренції в Україні // Урядовий кур’єр. – 2003. – № 29.– С. 6.
58. Борисенко З.М. Точка зрення експерта // Бізнес. – 2003. – № 9. – С.30.

59. Борисенко З.М. Антимонополістів ставлять у залежність від зацікавлених у... монополії // *Голос України*. – 2003. – № 108. – С.16.
60. Борисенко З.М. Штрафи за порушення конкурентного законодавства // *Юридичний вісник України*. – 2003. – № 39. – С.7.
61. Борисенко З.М. Адміністративна відповідальність за порушення конкурентного законодавства // *Юридичний вісник України*. – 2003. – № 41. – С. 8.
62. Борисенко З.М. Поняття „концентрація” в українському законодавстві // *Цінні папери України*. – 2003. – № 50. – С. 40-41.
63. Борисенко З.М. Учасники концентрації // *Цінні папери України*. – 2004. – № 2. – С. 24-25.
64. Борисенко З.М. Законодавча база контролю за концентрацією // *Цінні папери України*. – 2004. – № 3. – С. 24- 25.
65. Борисенко З.М. Процедура подання заяв про концентрацію // *Цінні папери України*. – 2004. – № 4. – С. 6-7.
66. Борисенко З.М. Світові тенденції злиттів і поглинань // *Цінні папери України*. – 2004. – № 5. – С. 13.
67. Борисенко З.М. Практика контролю АМК за концентрацією // *Цінні папери України*. – 2004. – № 6. – С. 8- 9.
68. Борисенко З.М. Останні зміни в конкурентному законодавстві // *Цінні папери України*. – 2004. – № 10. – С. 22.
69. Борисенко З.М. Як усувають конкурента з ринку // *Цінні папери України*. – 2004. – №12. – С.20.
70. Борисенко З.М. Європа удосконалює контроль за концентрацією // *Цінні папери України*. – 2004. – № 16. – С. 12-13.
71. Борисенко З.М. Загальні засади визначення монопольного становища підприємців на ринку // *Цінні папери України*. – 2004. – № 25. – С.12-13.
72. Борисенко З.Н. Предварительные выводы относительно концентрации // *ИнвестГазета*. – 2004. – № 4. – С.19.
73. Борисенко З.М. Еволюція конкурентного законодавства // *Закон і бізнес*. – 2004. – № 12. – С.11.
74. Борисенко З.М. „Принципы корпоративного управления и конкуренция // *ИнвестГазета*. – 2004. – № 12. – С.19

АНОТАЦІЯ

Борисенко З.М. Конкурентна політика як фактор розвитку економіки України – монографія.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.01.01 – економічна теорія. – Об’єднаний інститут економіки НАН України, Київ, 2004.

Дисертація є першим в Україні науковим дослідженням, яке комплексно висвітлює широке коло проблем *конкурентної політики держави*, починаючи від теорії конкуренції і теорії монополій до практичного застосування вітчизняного конкурентного законодавства. Досліджено сутність, зміст, генезис конкурентної

політики держави, інституційну базу, основні показники діяльності по припиненню порушень, проблеми, які виникають у процесі захисту конкуренції. З урахуванням понад сторічного світового досвіду розроблено цілісну методологічну концепцію формування та захисту ефективного конкурентного середовища в трансформаційній економіці України.

Використовується практичний 8-річний досвід роботи дисертанта на посаді першого заступника голови Антимонопольного комітету України, матеріали проектів надання допомоги Україні з боку Програми Європейського Союзу „ТАСІС”, відповідну наукову літературу і періодичні видання, а також звіти Антимонопольного комітету України.

Ключові слова: конкуренція, монополії, ринкова економіка, конкурентна політика держави, органи захисту конкуренції, концентрація, антиконкурентні узгоджені дії підприємців, зловживання монополюючим становищем, антиконкурентні дії органів влади, природні монополії.

АННОТАЦІЯ

Борисенко З.Н. Конкурентная политика как фактор развития экономики Украины – монография.

Диссертация на соискание ученой степени доктора экономических наук по специальности 08.01.01 – экономическая теория. – Объединенный институт экономики НАН Украины. – Киев, 2004.

Диссертация является первым в Украине научным исследованием, которое комплексно освещает широкий круг проблем конкурентной политики государства, начиная от теории конкуренции и теории монополий до практического применения отечественного конкурентного законодательства. На этой основе, а также с учетом изучения соответствующего мирового опыта, разработана целостная методологическая концепция формирования и защиты государством эффективной конкурентной среды в трансформационной экономике Украины.

Рассматриваются теоретические основы конкурентной политики государства, действие закона конкуренции как общего закона товарного производства, основные типы рынков и особенности конкурентной борьбы на них, объективная необходимость, сущность и основные направления конкурентной политики государства. Изучаются характерные черты, виды и причины возникновения монополий.

Детально анализируется более чем столетний мировой опыт применения антимонопольного законодательства. В частности, освещается история развития антитрестовского законодательства и деятельность системы органов регулирования конкуренции в США, особенности конкурентной политики Канады, Европейского Союза в целом и отдельных стран ЕС. Изучаются характерные особенности глобализации мировой экономики, взаимодействие монополизма и конкуренции в условиях глобализации, основные принципы и предпосылки формирования международной конкурентной политики.

Рассматриваются итоги создания в Украине конкурентной среды за первые десять лет работы Антимонопольного комитета. Анализируется эволюция законо-

дательной базы, система регулирующих органов, которые оказывают определяющее влияние на формирование конкурентной среды и процессы непосредственной защиты конкуренции. При этом все государственные структуры разделены на органы общей компетенции, органы специальной компетенции и органы, которые имеют отдельные полномочия в процессах регулирования конкуренции. Доказана целесообразность трехступенчатой системы защиты конкуренции, когда один орган (экономический) расследует нарушение, другой (юридический) принимает решение, кроме того создаются совещательные органы, которые осуществляют независимую экспертизу конкурентной политики с точки зрения широких кругов общественности. На основе анализа изменений полномочий и статуса Антимонопольного комитета Украины обоснована необходимость усиления этого статуса. Для обеспечения действенной коллегиальности предложено обеспечить комитету такой статус, который ныне имеет Счетная палата Украины.

Рассмотрены проблемы определения монопольного положения предпринимателей на рынке. Изучен статус перечней монополистов и обоснована необходимость его законодательного определения. Показано, что результаты демонополизации экономики Украины свидетельствуют о недостаточной направленности конкурентной политики на развитие малого и среднего бизнеса и формирование благоприятного инвестиционного режима. Проанализированы изменения законодательной базы и практика контроля за экономической концентрацией. Обоснована необходимость упрощения процедуры такого контроля и целесообразность создания общегосударственной системы учета собственников контрольных пакетов акций стратегических предприятий.

За десятилетний период работы Антимонопольного комитета Украины систематизирован объемный статистический материал, характеризующий тенденции, закономерности и проблемы его деятельности. Обобщена практика рассмотрения дел об антиконкурентных согласованных действиях предпринимателей, злоупотреблениях монопольным положением, антиконкурентных действиях органов власти, недобросовестной конкуренции. Предложены пути усовершенствования процедуры пресечения нарушений конкурентного законодательства. Рассмотрены проблемы наложения штрафов на нарушителей, недостатки применения административной и криминальной ответственности. Обобщены финансовые результаты деятельности органов Антимонопольного комитета Украины по наложению санкций.

Рассмотрены проблемы государственного регулирования деятельности субъектов природных монополий. Освещены вопросы формирования законодательной базы и острые проблемы создания и функционирования специальных органов регулирования природных монополий в Украине. Особое внимание уделено проблемам ценового регулирования и разграничению полномочий соответствующих государственных органов в этой процедуре.

В процессе исследований автором использован собственный практический восьмилетний опыт работы в должности первого заместителя председателя Антимонопольного комитета Украины, материалы проектов предоставления помощи Украине со стороны Программы Европейского Союза „ТАСИС”,

соответствующая научная литература, периодические издания, нормативные документы, а также годовые отчеты Антимонопольного комитета Украины за первые десять лет его деятельности.

Ключевые слова: конкуренция, монополии, рыночная экономика, конкурентная политика государства, органы защиты конкуренции, концентрация, антиконкурентные согласованные действия предпринимателей, злоупотребление монопольным положением, антиконкурентные действия органов власти, природные монополии.

ANNOTATION

Borisenko Z.N. Competition policy as factor of development of economy in Ukraine. – Monograph .

Dissertation prepared for the scientific degree Doctor of economics, specialization 08.01.01 – theory of economy. – Joint Institute of Economics of National Academy of Science., – Kyiv, 2004.

The dissertation is the first scientific research in Ukraine, which fully reveals the wide range of the governmental competitive policy, from the theory of competitiveness and antitrust and to the practical implementation of national competition legislation. The essence, core and genesis of the competitive policy of the government as well as the institutional base, main indicators of the anti violation activity and problems, that arise in the process of the protection of competition have been analyzed. Taking into consideration almost a centennial global experience an integrated methodological conception of formation and protection of effective competitive environment in the transition economy of Ukraine has been developed.

8 year experience of the author of dissertation in the position of a first deputy of the Head of Antimonopoly Committee of Ukraine, materials of the projects of the TASIC aid to Ukraine programs, relevant scientific literature and periodicals, and also reports of the Antimonopoly Committee of Ukraine were used.

Key words: competition, monopoly, market economy, competition policy of the state, state body of competition protection, concentration, anticompetitive concerted actions, abuse of monopoly position on the market, anticompetitive actions of bodies of state power, natural monopolies.